

El planejament del sòl no urbanitzable i el desenvolupament harmònic de les Terres de Ponent. Una visió del Pla Territorial Parcial a propòsit del canal Segarra-Garrigues i les polítiques de regadiu.

Ponència a la Jornada sobre el Pla Territorial Parcial de Ponent, celebrada a Lleida el desembre 2006

Ignasi Aldomà Buixadé

Els espais naturals, les ZEPA i les limitacions o proteccions en el sòl no urbanitzable.

Es poden posar portes al camp?.

El territori de Catalunya és un territori profundament antropitzat, que ha anat canviant a través de la història. Els canvis són particularment profunds i més ràpids en els territoris d'agricultura intensiva com poden ser les planes de Ponent.

Té alguna probabilitat d'èxit establir paràmetres que impliquen fixar els usos o activitats d'aquest territori?. És aquesta la millor manera de procedir?.

L'evolució que han tingut els espais PEIN d'aquestes planes poden donar algunes pistes:

- El PEIN de Margalef ha estat transformat segons les pròpies conveniències pel propietari del lloc, que ha creat una explotació fructícola moderna.
- El PEIN dels Bessons ha estat alterat segon les necessitats del nou propietari, que ha implantat una explotació vitivinícola moderna.
- L'alosa becuda, l'ocell que havia estat la bandera del manteniment de la Timoneda d'Alfés, ha desaparegut d'aquesta per manca de pastura...

Resulta que els terrenys "marginals" que han atret la classificació d'espais naturals són precisament aquells on es poden implantar més fàcilment les explotacions agràries modernes, precisament perquè no presenten l'inconvenient d'una estructura de la propietat molt consolidada.

Posar ratlles sobre un plànol no costa res, almenys sobre el paper. Fer que les ratlles que es posen sobre un plànol tinguin una aplicació pràctica costa diners i, en particular, notables esforços socials, sobretot quan les persones que gestionen el territori on es troba la ratlla funcionen per altres lògiques, les quals al seu torn van canviant, i a vegades no tant ràpid com la ratlla dels planificadors.

La confrontació entre mediambientalistes i pagesos que està centrant la vida política rústica o rural d'aquests darrers temps a Ponent, almenys segons la premsa, és tot una mostra del paroxisme o la esquizofrènia que hi ha darrera el debat territorial sobre la Xarxa Natura 2000 i la preservació i gestió dels espais naturals en general. La manera com la mateixa administració reproduceix i alimenta el debat que se segueix a la premsa n'és l'exemplificació:

- D'una banda, una administració, l'ambiental, ha de complir uns determinats preceptes europeus per tal de mantenir la presència d'uns ocells esteparis en el territori.
- Per una altra banda, la mateixa administració, en la seva vessant agrícola, tira endavant uns projectes de regadiu que comporten la desaparició d'aquest ocells.

L'administració sembla finalment trobar una resposta: quina és la mínima ratlla que permet complir els deures europeus?; la resposta en la proposta de Xarxa Natura finalment plantejada a la tardor del 2006.

Les persones que gestionen el territori, naturalment, no estan pas per la ratlla i els defensors del ocells tampoc.

- Com se soluciona el tema?, o, senzillament, com acabarà?.

Els jutges hauran de decidir i els propietaris rurals faran el que creguin més convenient

La defensa dels espais naturals o, millor, agraris ha portat i està portant el planejament físic (no estrictament el planejament urbanístic) cap a l'augment de ratlles sobre el sòl no urbanitzable. El Pla Territorial Parcial (PTP) n'és en aquest sentit tot un compendi, en sumar en la seva proposta *d'espais de protecció* els espais PEIN, els espais Xarxa Natura 2000, els corredors biològics que donen coherència territorial a les illes dels espais anteriors, més altres espais d'un valor patrimonial més divers. Naturalment que el PTP és només un recull que incideix en el creixement urbanístic i afecta poc l'activitat agrària d'aquests espais; però juga com a mínim el paper de compendi i representa un punt de partida.

La qüestió, en qualsevol cas, és fins a quin punt les diferents figures de protecció limiten realment les evolucions de l'activitat que es produeix en els espais de protecció i si la protecció resulta només paper moll.

- Té, per exemple, alguna relació aquest replenament de contingut del sòl no urbanitzable amb la necessitat de preservar aquests espais davant el creixement urbà (dens, difús o confús)?..... No seria millor, almenys en molts casos, acarar primer la gestió i després marcar, si cal, les ratlles?.
- Hi ha mitjans per al control real d'allò que passa a les ratlles, quan encara no funciona la disciplina urbanística a aplicar a les edificacions i creixements urbans?..... No acaben fent els propietaris del sòl rústic allò que consideren més convenient per als propis interessos?.
- Hi ha mesures políticoadministratives d'acompanyament, subvencions i altres, que facin viables o, com a mínim, no contradiguin les ratlles establertes?..... No està la mateixa administració desfent allò que l'urbanisme està fent?.

La necessitat d'implicació de les polítiques sectorials.

Si l'administració té interès a preservar els espais naturals o territoris agraris (territoris agraris ho són pràcticament tots), com a mínim ha de ser la primera

a intervenir coherentment en aquests espais, i l'administració sectorial agrària té una gran responsabilitat en la matèria.

Com aprofundir en els valors naturals i en el respecte dels equilibris ambientals del sòl no urbanitzable si l'administració agrària, que té un paper intervencionista decisiu en l'activitat agrària, es guia per la intensificació productiva (augment de la producció i augment dels costos de producció)?

- Certament, els canvis de la PAC afavoreixen les sortides més respectuoses amb el medi ambient i ofereixen uns camins d'un enorme interès per explorar.
- Però la filosofia estrictament productivista (no cal molta imaginació per tenir-ne una altra en el context actual) continua guiant les intervencions del sector agrari, i com a exemple paradigmàtic la política de regadius que s'ha constituït en bandera del DARP.

Mentre d'una banda proliferen els espais protegits o amb limitacions ambiental en el planejament de les diferents escales, la política de regadius altera o destrueix els medis preexistents amb les concentracions parcel·lars o els canvis parcel·lars induïts, agreuja l'escassetat d'aigua i accentua la seva contaminació i obre les portes a una agricultura més intensiva que accentua els efectes ja prou contaminants d'aquesta.

L'impacte del canal Segarra-Garrigues és un impacte ambiental sever, conclouia l'avaluació de l'impacte ambiental realitzada en el seu moment. Potser hagués tingut una conclusió encara més severa si l'estudi no hagués estat pagat i dirigit per l'administració responsable del projecte.

Sense entrar en els detalls ambientals del regadiu, convé aclarir que de regadius n'hi ha de tipus diferents, amb una incidència ambiental molt diferent, i el Segarra-Garrigues n'és també un exemple.

- Hi ha regadius que amb una mínima disponibilitat d'aigua aconsegueixen bons resultats productius i contaminen i modifiquen molt poc. Són els regadius de suport de la marge esquerra del Segarra-Garrigues i els que avui es difonen per tota la comarca de les Garrigues; màxima rendibilitat econòmica per gota d'aigua consumida, mínima transformació territorial i consolidació de les produccions mediterrànies pròpies.
- Hi ha regadius que consumeixen gran quantitat d'aigua i contaminen i modifiquen molt el territori i el medi ambient. És l'anomenat regadiu de transformació de la marge dreta del Segarra-Garrigues o el dels plans d'Alguaire i Almenar; grans quantitats d'aigua, nitrogen i tractaments fitosanitaris per fer fruita dolça, panís o conreus energètics i deixar les aigües i els sòls contaminats i els rius exhausts. Això a més de concentracions parcel·lars per aconseguir uns resultats productius dubtosos (a mig i llarg termini) i uns resultats ambientals deplorables de la manera que es fan moltes d'elles.

I encara s'ha de parlar d'un tercer tipus, com a mínim, de regadius, que són els més importants; els regadius que també afecten (en certa manera) una part del Segarra-Garrigues regada avui a l'hivern des del canal d'Urgell, els regadius dels deltes interiors del Corb i l'Ondara (les àrees ZEPA més destacades o conflictives). Són els regadius històrics que representen i han de

representar la major extensió del regadiu ponentí; els canals d'Urgell, les antigues hortes del Segre i la Noguera, el canal de Pinyana i el de Catalunya i Aragó. Deixant una mica de banda el canal de Catalunya i Aragó, aquests regadius històrics viuen una crisi agrària profunda, que és ben coneguda per l'administració del ram, la qual apunta dos receptes clares; modernitzar els sistemes de regadiu amb els reg controlat per pressió i millorar les estructures amb les concentracions parcel·làries.

Vist el panorama general del regadiu ponentí, les pautes d'intervenció sembla haurien de ser clares; primer millorar el regadiu existent i després abordar la resta:

- En definitiva, primer cal resoldre la situació crítica de les explotacions agràries de regadiu; les quals tenen una importància social i econòmica molt superior.
- Després es planteja la possibilitat d'un ús més racional de l'aigua amb la possibilitat d'alliberar recursos per als nous regadius o per als regadius ja existents (als regadius de la Noguera Ribagorçana s'ha instal·lat un problema de manca d'aigua que es pot considerar ja estructural i que amb les properes obres s'estendrà a la conca del Segre).
- Això naturalment a banda de l'interès social general en unes millores que han de significar augment de l'eficiència en l'ús de l'aigua, gestió més eficient del recurs, disminució de la contaminació agrícola,...

Un altre argument, que s'esgrimeix des de la nova cultura de l'aigua, és que amb la modernització dels regadius històrics s'obtenen uns resultats productius equiparables als dels nous regadius amb uns costos econòmics inferiors. Però aquest és un argument no confirmat a la pràctica (de Ponent) i que s'afegeix a d'altres que constitueixen poderoses inèrcies contra la modernització dels regadius històrics.

Deixant de banda els arguments propis de les inèrcies socials contemporànies que fan més fàcil comprar una cosa nova que arreglar la vella, els arguments econòmics contra la modernització no deixen de ser de pes:

- La inversió necessària per modernitzar els regadius de l'Urgell té un cost pràcticament equiparable al dels nous regadius del canal Segarra-Garrigues. Aquest, en bona lògica, no és un argument que contradigui la necessitat de millorar els regadius antics abans de fer-ne de nous, però té unes implicacions importants.
- El cost del metro cúbic d'aigua consumit a l'Urgell és d'1 pta per m³, mentre el del Segarra-Garrigues (en certa manera, l'Urgell modernitzat) parteix d'un mínim de 20 ptes per m³. I aquest és un argument que per molt que es vulgui tot vell regant anteposa abans de moure un dit.

Pot rebatre l'administració els arguments contra la modernització i rompre amb les inèrcies socials locals?. Es pot fer més llum sobre l'interès econòmic de la modernització?. Es poden trobar unes vies alternatives per a fer viable la modernització?.

Són qüestions que haurien de resoldre les comunitats de regants, tant o més que la mateixa administració. Però quin interès poden tenir els regants a

passar de pagar una misèria per l'aigua a posar comptadors i pagar pel consum i pagar per totes les externalitats que s'haurien de comptar en la factura de l'aigua

Si tot plegat és un peix que es mossega la cua i les respostes que es poden buscar i donar no inviten a l'optimisme, això és, però, en últim terme perquè la rendabilitat agrícola que hi pot haver darrera la modernització del regadiu resulta ben minsa (sinó negativa). L'explotació familiar, faci pomes, peres o panís, es troba avui dia encallada en una via de rendes estancades, sinó decreixents, i cap senyal significativa apunta que les seves perspectives de futur hagin de ser millors. Perquè, doncs, modernitzar i perquè, en últim terme, transformar de secà en regadiu?.

Aigua per a regar o aigua per a desenvolupar un territori.

Potser en els deu darrers anys, a banda del regadiu de suport a les Garrigues, s'han pogut fer els regadius del canal Algerri-Balaguer i altres transformacions puntuals al Baix Segre amb una intenció estrictament agrícola. Però es pot gastar l'administració del ram 200.000 milions de les antigues pessetes per augmentar la productivitat agrícola de 70.000 noves hectàrees?.

- Si es vol es vol realment que el regadiu contribueixi a mantenir explotacions agràries, cal realitzar un esforç extraordinari per implicar les cooperatives i els particulars que transformen o comercialitzen en la promoció de produccions intensives. Les garanties d'èxit tampoc són gaires, vista la situació dels regadius històrics.
- Si es vol que l'augment de productivitat agrícola repercuteixi a la zona regada i el valor afegit potencial no acabi emigrant, cal també potenciar els sectors de la transformació i distribució agrària locals i/o atreure noves indústries.

A banda de complir aquestes premisses, la implantació de nous regadius no pot deixar de remetre's a fets i dinàmiques territorials preexistents o paral·leles:

- Si algun tipus d'agricultura genera valor afegit i consolida la gent al territori, és la que es desenvolupa a partir de productes de marca i de qualitat, que no solament venen biomassa, sinó territori. Per davant del panís o els cultius energètics, els habitants del territori han de vendre denominacions d'origen, agricultura ecològica i produccions de qualitat; compte que els uns no malmetin els altres i que les transformacions en regadiu no siguin negatives.
- Tot i la vocació agrícola, és inevitable que els propietaris de finques de l'àrea regable les destinen a usos que no són pròpiament agraris i que poden tenir tant o més interès econòmic; nuclis zoològics, granges cinegètiques, centres eqüestres i centres de cria d'animals diversos, centres de caça intensiva, restauració i hosteleria rural i formes diverses d'acolliment, centres de formació, camps de golf i altres pràctiques esportives, horts solars,.... això per no esmentar altres pràctiques que no encaixen tant en el medi.

Tot tenir en compte els fets anteriors, l'activitat econòmica i social del territori que es vol regar no passa avui dia pels territoris rústics, sinó per les

ciutats i pels pobles on es cada cop més una vida urbana. I no són aquests els qui interessin de manera fonamental?.

Mentre es fan o es parla de regadius, les poblacions i indústries de la Segarra pateixen dificultats greus en el subministrament d'aigua. Les necessitats de futur i el potencial que pot aportar l'aigua per al desenvolupament industrial i urbà dels secans de Lleida són un tema avui per estudiar.

A ningú escapa que el canal Segarra-Garrigues dibuixa un gran arc que relliga tots els nuclis urbans importants. No costa gaire imaginar que incloent tot el territori dels secans orientals ponentins, els de la conca del Segre, el dels nuclis que avui dia ja s'abasteixen a empentes i rodolons del canal d'Urgell, apareix una gran àrea que pot disposar en abundància d'un recurs que els veïns orientals deleixen, l'aigua. Per a que ha de servir aquesta aigua?.

- Amb un consum d'aigua superior als 15 Hms3 previstos per al consum de boca dels recursos de l'embassament de Rialb i amb una petita part dels 342 Hms3 que contempla la dotació teòrica del canal Segarra-Garrigues, s'obren possibilitats extraordinàries:
- Clarament és una palanca decisiva per al sistema de ciutats local. I pel que fa a l'àmbit Segarra-Cervera, Guissona-Agramunt, aquest sistema sembla cridat de manera inexorable a servir de suport a l'expansió metropolitana de Barcelona.
- L'aigua es configura com el gran element revitalitzador de l'àmbit rústic i la creixent proximitat i pressió metropolitans aporta gran nombre d'oportunitats fora de l'àmbit agrari. El gran repte és com s'intervé en el usos que aprofiten, de manera més o menys il·legal, una aigua inicialment pensada per servir els conreus, i com s'evita l'ensulsiada territorial d'edificis i noves activitats.
- L'aigua hauria de ser un instrument per mantenir l'activitat productiva en territoris que han sofert una forta despoblació, com la vall del Corb i la del Sió. Els nuclis i el paisatge d'aquests territoris tenen una gran potència cultural (ahora econòmica i d'elements de benestar) que s'hauria de traduir en una incorporació d'aigua molt mesurada.

I així es podria encara continuar

Les oportunitats del territori són moltes i per a que fructifiquin convindria d'una vegada situar el debat en l'àmbit que és l'adequat:

- L'administració sectorial agrària té ja una gran responsabilitat en situar els nous regadius o la modernització d'aquests en l'àmbit agroindustrial que els hi pertoca.
- L'administració de medi ambient, política territorial,... i la Generalitat en conjunt tenen la responsabilitat que es tinguin en compte les possibilitats obertes per al conjunt de la societat local i s'obri un nou escenari de prosperitat.